

Földvári Rudolf*

Szemtanú

Nagy Imre első miniszterelnökségének majd leváltásának okai, körülményei

1953 júniusának közepén Moszkva – és nem Budapest! – döntötte el, hogy Rákosi Mátyás helyett Nagy Imre legyen Magyarország miniszterelnöke. Ez a döntés az SZKP és az MDP vezetőinek moszkvai tanácskozásán született, mely négy napig tartott, 1953. június 13-ától 16-áig. E tanácskozáson én is részt vettem, mint az MDP akkori Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának a tagja, s mint a budapesti Politikai Bizottság első titkára.

Küldöttségünk többi tagja volt *Dobi István* (az Elnöki Tanács elnöke), *Hidas István* (miniszterelnök-helyettes), *Gerő Ernő* (az ország második számú vezetője), Nagy Imre (miniszterelnök-helyettes), *Rákosi Mátyás* (addig még miniszterelnök és az MDP első vezetője), *Szalai Béla* (a Miniszterelnöki Hivatal vezetője).

A szovjet vezetők közül jelen volt *Berija* (a titkos szolgálatok főnöke), *Bulganyin* (hadügyminiszter), *Hruscov* (az SZKP vezető titkára), *Malenkov* (akkor az első számú szovjet vezető, miniszterelnök), *Mikojan* (kereskedelmi miniszter) és *Molotov* (külügyminiszter).

Én akkor 32 éves kezdő, tapasztalatlan, a nagypolitikában tájékozatlan politikus voltam. Úgy éreztem magam e politikus nagyágyúk között, mit ahogy egy törpe érzi magát az óriások között. Meglepődtem azon, hogy a tanácskozás helye a Kremlben, Sztálin dolgozószobájában volt, hiszen még az álmaimban sem gondoltam arra, hogy egyszer én is beléphetek e történelmi filmekből ismert szobába. Meglepett a szovjet vezetők udvarias, de az elvbarátokhoz nem illő hideg, szenttelen üdvözlése. A mosoly nélküli szigorú-

---

1996. szeptember 30-án történelem tanszékünk vendége volt Földvári Rudolf, a Nagy Imre Társaság elnöke, a mártír miniszterelnök egykori munkatársa. Színvonalas és elgondolkodtató előadása indított bennünket arra, hogy levélben kérjük meg arra, hogy utólag válaszoljon két kérdésünkre:

1. Nagy Imre első kinevezésének körülményei (moszkvai találkozó, 1953. július);

2. Nagy Imre leváltásának körülményei (Moszkva, 1955. január).

Rudi bácsi (ő kérte, hogy így hívjuk) „postafordultával” válaszolt, sőt elküldte tanszéki könyvtárunk részére a saját maga készítette jegyzőkönyvet az 1953-as moszkvai találkozóról. Szíves együttműködéséért ezúton szeretnénk kifejezni köszönetünket.

Mozgalmas életpályájáról: 1921-ben született, azóta 7 rendszerváltást ért meg. Munkáját kifutó fiúként kezdte, majd lakatos. További állomásai: gyártmányszerkesztő, fordító, 1981 óta nyugdíjas. Politikai pályafutását tekintve 1952–54 között az MDP budapesti, majd 1954–56 között a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottság első titkára. 1956-ban a megyei munkástanács tagja, majd elnöke. Országgyűlési képviselő. 1956. november 5-én Ungvárra hurcolták. Mivel Nagy Imre munkatársa volt, 1958-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték...

Kákonyi Gellért

ságot tükröző arcuk és szemük sem volt számomra szívdertő. Mindez csak a kezdete volt az ezután ért „nehézfajúlyú” meglepetéseknek. Ami az üdvözlések és elhelyezkedések után következett, az úgy hatott rám, mint a derült égből lecsapó villám! Velem szemben ült Malenkov – ő vezette a tanácskozást –, közvetlenül mellettem Huscov és Berija. Mindkettejüket amolyan asztalt csapkodó, dörgedelmes és keményhangú kritikát gyakorló politikusként ismerte meg a világ, ekkor én is.

Ezen a tanácskozáson nem csak az dőlt el és hangzott el, hogy Nagy Imre legyen a miniszterelnökünk, hanem ennek az indoklása is. Ez volt az igazi haddelhadd! Az indoklás elítélte az MDP egész addigi politikáját, ami már tőrhetetlen elégedetlenséget szült a lakosság körében. Ezt jelezték a csepeli, ózdi, diósgyőri sztrájkok és az alföldi paraszttüntetések. E káros politika fő felelőseiként „négyesfogatunk” tagjait: Rákosi Mátyást, Gerő Ernőt, Farkas Mihályt és Révai Józsefet nevezték meg és bírálták meg kökeményen, kétségbevonhatatlan tényekkel és adatokkal bizonyítva véleményüket. A bírálatok tartalma igaz és jogos volt, de a módját és a hangját kioktatásnak, megleckéztetésnek, esetenként durvának és megszegényítőnek éreztem. A szovjet vezetők bírálatának a tartalma is, a módja is megdöbbsentett. Hiszen csak itt és ekkor szembesültem azokkal a rideg tényekkel, melyek jellemzőek voltak hazánk akkori gazdasági, politikai helyzetére, a törvényesség tőrhetetlen állapotára, a pártvezetés belső mechanizmusára, a „négyesfogatunk” káros tevékenységére. Csak itt ismerhettem meg hazánk akkori valós helyzetének az igazi okait, gyökereit.

Megfogalmazódott bennem több kérdés. Miért nem Rákosi Mátyás vagy Gerő Ernő tárta fel a Központi Vezetőség és a Politilai Bizottság összes tagja előtt e keserű valóságot? Miért titkolták ezt el? Egyáltalán kiket tiszteltem eddig bennük? S mit tegyek ezután? Milyen legyen, lehet a viszonyom a jövőben Rákosi Mátyással, Gerő Ernővel, Farkas Mihállyal vagy Révai Józseffel? Akkor még nem tudtam határozott álláspontot kialakítani e kérdésekre. A szovjet vezetők bírálatának módja és hangja is keserű kérdéseket állított elem. Miért az úr és a szolga viszonya jellemzi kapcsolatainkat? Miért nem az egyenjogú elvaratóké? Mennyiben vagyunk, lehetünk önállóak és függetlenek nemzeti sorskérdéseink eldöntésében, érdekeink kölcsönös figyelembevételével a valóban egyenjogú együttműködés talaján?

E tanácskozásról két okmány már nyilvánosságra került. Az egyik Gerő Ernő és Szalai Béla írása jegyzőkönyvi minősítéssel. Ez azonban egy összefoglaló értékelés (Ld. *Múltunk* 1992/2-3. sz.); a másik pedig az én jegyzőkönyvem. Ezt a *Kapu* közölte az 1989. májusi számában. Ebben kronológiai sorrendben rögzítettem a felszólalókat és mondanivalójuk lényegét. Az eredeti kézírásos példánya az *Oral History* irattárában van.

1995 októberének végén Moszkvában járva módomban volt megkérdezni az Orosz Levéltárak Állami Bizottságának elnökétől – *Piboja* úrtól –, hogy készült-e, van-e erről a tanácskozásról orosz nyelvű jegyzőkönyv? Nem tudott ilyen anyag létezéséről. Megígérte, hogy utánanézet, s ha van, akkor egy példányt eljuttat hozzám. Máiig nem kaptam orosz nyelvű jegyzőkönyvet.

A moszkvai tanácskozásról nyilvánosságra került anyagok feleslegessé teszik az ott elhangzott megdöbbsentő vélemények és kökemény bírálatok részletes ismertetését e

cikkben. Elégendő csupán a bírálatok súlypontjaira és a leglényegesebb véleményekre felhívnom a figyelmet. A bírálatok súlypontjai voltak:

1. A gazdasági helyzetünk;
2. Az ún. adminisztratív (törvényességi) ügyek;
3. A személyi (káder) ügyek;
4. Rákosi Mátyás és három „fogatos” társának bírálata;

Gazdasági helyzetünket válságosnak ítélték meg, ennek fő okát a kalandor típusú tervező munkánkban határozták meg.

Az adminisztratív ügyekről mondott véleményük „letaglózó” volt, a törvénytelen-ségek tengeréről fejünkhöz vágott adataik miatt. Berija közölte (s ezt ő valójában jól tudta!), hogy három és fél év alatt hazánkban 1 200 000 személyt állítottak bíróságok elé és 1 150 000 személy ellen indítottak ún. adminisztratív eljárást!

Még megdöbbenőbb volt megtudnom, hogy e bűntenger fő felelőse Rákosi Mátyás, aki beavatkozott az ÁVH ügyeibe, utasításokat adott letartóztatásokra, verésekre, szadista módszerek alkalmazására. Követelték az igazság felderítését és kimondását ezekben az ügyekben, továbbá a gyors rehabilitációt. Kimondták, *katasztrófa fog bekövetkezni*, ha nem javítunk ezen a helyzeten.

A személyi (káder) ügyekben két jelenséget bíráltak: a magyar nemzetiségű és főleg ilyen fiatal vezetők számának légtelenségét és a személyi ügyek „egy vagy négykezes” eldöntését. E téma tárgyalásakor mondták ki: *Magyar ember, Nagy Imre legyen a miniszterelnök Rákosi Mátyás helyett!*

A „négyesfogatunk” tagjai kíméletlenül kemény bírálóiban részesültek. Mindenekelőtt Rákosi Mátyás. Őt így jellemezték: öntelt, vezérkedik, azt képzei, hogy mindent megtehet, egy személyben volt a párt titkára, a miniszterelnök, az ÁVH vezetője. Farkas Mihálynak azt üzenték: ne tetszelegjen, mint egy hadvezér! Révai Józsefnek szóló üzenetük pedig ez volt: nem lehet minden ideológiai és kulturális vonal vezére. Érdekes, hogy Gerő Ernő viszonylag szárazon úszta meg a bírálóözünt.

A továbbiakban jelzem azokat a kül- és belpolitikai fő okokat, amelyek szükségessé tették a szovjet vezetés számára a magyar vezetés és politika lényeges korrekcióját. Ebben az időszakban a két táborra szakadt világ mindkét vezető hatalma véget akart vetni a hidegháborúnak, a merev szembenállásnak, a fantasztikus költséget követelő fegyverkezésnek, ami az életkörülmények javításától vont el forrásokat itt is, ott is. Közben kialakult a katonai erőegyensúly a két világhatalom között. Malenkov ezidőtájt jelentette be, hogy már a Szovjetunióknak is van hidrogénbombája! Megszűnt a koreai melegháború. 1953. április 22-én Vorosilov, a szovjet államfő kijelentette az USA moszkvai nagykövetének: „A rendezést kívánó valamennyi kérdést barátságos módon lehet megoldani.” 1953. április 25-én megérkezett Moszkvába Eisenhower amerikai elnök válasza: „A vitás kérdések közül... egyetlen egy sem megoldhatatlan... az USA kész vállalni az igazságos részét... a rendezésükben.” (Ekkor közölte a szovjet média először egy amerikai elnök üzenetének teljes szövegét.)

A nemzetközi helyzet megérett a változtatásokra, a két világhatalom párbeszédre, közeledésére. Ehhez tárgyalásokra volt szükség. A tárgyalásokra viszont „szalonképessé” kellett tenni a Szovjetuniót is, a szocialista országokat is. Ekkor és ezért kezdődött meg a Szovjetunióban a rehabilitáció, az életkörülmények lassú javítása, a közélet némi demokratizálása, a múlt óvatos ártértékelése, a törvénytelen ségek jóvátétele. *Ehrenburg* szovjet író ezt a megindult folyamatot „olvadásnak” minősítette.

Azt nem tudom, hogy az akkori szocialista országok közül miért Magyarországra esett elsőként a szovjet vezetők választása, s miért velünk akarták korigáltatni az általuk diktált politika káros következményeit. Azt viszont lépten-nyomon tapasztaltam, hogy Nagy Imre 1953-as kormányprogramját, melynek alapjait e moszkvai tanácskozás döntései jelentették, örömmel, reménykedéssel, bizakodással fogadta lakosságunk elsőprő többsége. Oka volt rá! Az eddigi információim szerint e tanácskozáson született a szovjet vezetőknek az egyetlen olyan döntése, amely nem csak a szovjet birodalom érdekeit szolgálta, hanem a mi érdekeinket is. A történelem e páratlan pillanatában összecsengtek, azonosak voltak a szovjet és a magyar érdekek!

Érdeemes röviden vázolni Nagy Imre szerepét és tevékenységét e tanácskozáson. Az első nap nem szólalt fel. Hallgatott. Őt vizsgálva feszülten figyelőnek, a hallottakon elgondolkodónak láttam. Hallgatásának okát ma sem tudom. Vele e négy napon a köszönéseken kívül nem váltottam szót. Én nem mertem ebben kezdeményező lenni. Ő 25 évvel volt idősebb nálam és gyermekkoromban arra tanítottak, hogy a fiatalnak öregek között „hallgass” a neve. Ő sem kezdeményezett köztünk beszélgetést, hiszen jóformán nem is ismert engem, azt sem tudhatta ki fia-borja vagyok. Főleg azt nem tudhatta, hogy politikailag hová, kihez tartozom. Mindezt akkor is, ma is természetesnek vettem és veszem, minden rossz érzés vagy szemrehányás nélkül. A második és a harmadik napon – a szállásunkon – már aktívan részt vett a reánk zúdított bírálathoz összeállítandó tennivalók kialakításában. A negyedik napon – a zárótárgyaláson – ő volt a legaktívabb. Négyyszer szólalt fel.

E négy nap tárgyalásain a legfontosabb javaslatok az alábbiak voltak:

1. Biztosítani a törvényességet.
2. Felszámolni a törvénytelen ségek súlyos következményeit
3. Hallgatni kell a népre, szűnjék meg a lakossággal szembeni rideg bánásmód.
4. Biztosítani kell a falvak egyéni gazdálkodóinak a termelési feltételeit is, a mezőgazdaság árutermelésének növelését.

Nagy Imre, Magyarország miniszterelnöke

5. Szűnjenek meg a kulákkisták, a falusi túlkapások döntő okai.

6. Sok függ attól, hogy Rákosi Mátyás őszintén fel fogja-e tárni a hibáit és segít-e abban, hogy a pártapparátusban felszámolhassuk a vezérkedő, hízelgő szellemet.

Nagy Imre bírálataiban, véleményében senki ellen sem hangzott el egy szikrányi gúnyolódás, megbélyegzés sem.

* * *

Nagy Imrét az 1955. január 8-i moszkvai döntés és annak következményei fosztották meg miniszterelnöki és minden pártbeli, állami, hivatali tisztségétől, még a tanári tevékenységének lehetőségétől is. Ez a döntés tette lehetővé Rákosi Mátyás számára, hogy házi őrizetben tarthassa, az ÁVH-val figyeltethesse, teljesen elszigeteltethesse a külvilágtól és anyagilag a létminimum határára szoríttathassa.

Ezen a moszkvai tanácskozáson nem vettem részt. Amit erről tudok, azt a KV tagjaként ismertem meg eléggé gyér információkból, főleg azokból az intézkedésekből, melyekkel ezt követően Nagy Imrét és az őt követőket, támogatókat sújtották:

- a cenzúra hatékony működtetésével,
- egyes lapok elkobzásával és egyes színdarabok betiltásával,
- „belső” száműzetéssel, még Vass Zoltánt is Komlóra „száműzték”, de úgy, hogy az élettársát nem vihette magával,
- pártfegyelmikkel, a pártból történő kizárásokkal,
- az írókat, újságírókat, Nagy Imre híveit elítélő, véstörvényszékszerű gyűlésekkel,
- Nagy Imrét és követőit becsmérő, gyalázó, elítélő rádióadásokkal és újságcikkekkel.

Ezt a moszkvai tanácskozást megelőzte az 1954. május elején tartott amolyan „fejmosó” tárgyalás. Ezen sem vettem részt, bár akkor még a Politikai Bizottság tagja voltam. Ekkor már bírálták a szovjet vezetők Nagy Imrét a gazdaságpolitikai intézkedéseiért, melyekre ők adtak utasítást 1953 júniusának közepén, és a múlt hibáinak bírálatáért, de az eredményeinek elhallgatásáért. Rákosi Mátyás a rehabilitálások fékezéséért és lassúságáért kapott fejmosást, de azért is, hogy a múltat rózsaszínűre festi. Ehhez azonban hozzátették a szovjet vezetők: vissza kell állítani Rákosi Mátyás régi tekintélyét. Majd a lehetetlent követelték, Nagy Imre és Rákosi Mátyás együttműködését, a tűz és a víz összebékítését. Ez nem következett, nem következhetett be. A politikai feszültség tovább nőtt a pártvezetésen belül. Rákosi Mátyás sem szerezhetette vissza a régi tekintélyét, sőt, egyre népszerűtlenebbé vált, egyre gyűlöltebb lett a lakosság szemében. Ezzel párhuzamosan nőtt a pártvezetéssel és a párttal szembeni elégedetlenség, Nagy Imre népszerűségének növekedésével szemben.

Ez a helyzet zavarta a szovjet vezetés diplomáciai manővereit az ismét éleződő, feszültebbé váló nemzetközi helyzetben. (Ami az akkori NSZK NATO-ba integrálása miatt következett be). A szovjet vezetés sürgősen rendet akart teremteni a magyar vezetésben. Ezért 1955. január 8-ára harmadszor is Moszkvába rendelte Rákosi Mátyást, Nagy Imrét, Farkas Mihályt, Ács Lajost és Szalai Bélát. Nagy Imre ellenezte, hogy a magyar vezetés kérdéseit ismét Moszkva döntse el. Álláspontja szerint ez a magyar pártra tartozik és nem

az SZKP vezetőire. Ezt az indoklását az akkori Politikai Bizottság elutasította. Erről a tanácskozásról Szalai Béla készített feljegyzést 1955. január 12-ci dátummal, melyben az utolsó mondat így hangzik: „A feljegyzés nem szó szerinti szövegét adja a felszólalásoknak, hanem rövidített. Részben teljesen pontos, részben megközelítő pontosságú.” Felmerül a kérdés: mit nem tárnak elénk a „részben megközelítő pontosságú” részletek?

Szalai Béla feljegyzése megjelent a *Múltunk* 1992/4. számában. Emiatt nincs szükség a tanácskozáson elhangzottak ismertetésére, elegendő néhány megjegyzést fűzni e tanácskozás háttörzongató tartalmához:

1. Ekkor erkölcsileg és politikailag „kivégezték” Nagy Imrét, és dicshimnuszokat zengtek Rákosi Mátyás vezetéséről.
2. Mindaz amit a szovjet vezetők ekkor Rákosi Mátyás valótlan rágalmaival szajkózva elmondtak Nagy Imréről, szinte szó szerint megtalálható az 1958-as Nagy Imre-per vádiratában! Itt és ekkor hangzott el először Moszkvában Nagy Imréről, hogy öntelt, pártszerűtlen, kispolgár, az ellenséges erők nyomása alatt van, agresszív, pártellenes, az egyszerű párttagokat és a pártönkívülieket mozgósítja a KV ellen! Rákosi Mátyást pedig így rehabilitálták: nincs jobb vezetés Magyarországon, mint Rákosi Mátyásé. Megbírálták és kijavítják hibáit. Most őt támogatják Nagy Imrével szemben, mert Nagy Imrének külön vonala van. (Amit ők írtak elő számára 1953 júniusában!) Nagy Imre nem fogadta el ezt az alaptalan bírálatot. A szovjet vezetők követelése ellenére kijelentette: Nem hajlandó önbírálatot gyakorolni, mert nincs miért. Nem hajlandó együttműködni Rákosi Mátyással, vagy Rákosi meg vagy ő. A helytelen, káros döntés az lett, Nagy Imre menjen.
3. A szovjet vezetők – elsősorban Hruscsov – hogyan engedhették meg maguknak, hogy Zinovjev és Rikov sorsával (kivékezésükkel!) fenyegetsenek meg egy szerintük független állam miniszterelnökét, mert az nem hajlandó végrehajtani az előreláthatóan súlyos és a népére káros következményekkel járó követeléseiket.
4. Mit ér erkölcsileg és politikailag az a szovjet vezetés, melyet Rákosi Mátyás az orránál fogva tudott félrevezetni alaptalan vádaskodásaival és rágalmazásaival?

A szovjet vezetők ezzel a döntésükkel megakadályozták Nagy Imre 1953-as kormányprogramjának végrehajtását, amihez ők adtak számára zöld utat. Arra nem is gondoltak, hogy szelet vetnek és vihart fognak aratni! Méghozzá 1956 viharát, melyért igen súlyos árat kellett fizetniük. Helyes, reális döntéshez olyan államférfiúi és politikusi bölcseségre lett volna szükségük, melyekkel – s ezt a történelem bebizonyította – nem rendelkeztek.

Így ért véget Nagy Imre első miniszterelnöksége Rákosi Mátyás „mesteri” cselszövései és intrikái, valamint a szovjet vezetők – józan ésszel meg nem magyarázható – hiszékenységből fakadó káros döntése miatt.

* * *

Utószóként teszem az alábbi megjegyzéseket:

1. 1956-nak kellett arra kényszerítenie a szovjet és magyar vezetőket, hogy számos olyan intézkedést tegyenek 1956. november 4-e után, melyekért Nagy Imrét 1955 elején száműzték a közéletből és amelyekért 1958. június 16-án az életét is kioltották. Ezeket az intézkedéseket *Bányász Rezső* nyugalmazott nagykövetünk (aki 16 évet töltött diplomáciai szolgálatban Svédországban, Amerikában, Angliában, Írországban és Kanadában) értesülései szerint a Nyugat „...úgy értékelte, mint 1956 nemzeti törekvéseink csendes, nem deklarált megvalósítását.” (Ezt a NÉPSZABADSÁG 1995. október 6-i számában megjelent „Az [újra] elvesztett presztízs” című cikkéből idézem).
2. Az előzőekben jeleztem, hogy a második (1954. május elejei) és a harmadik (1955. január 8-i) moszkvai tanácskozásokon nem vettem részt. Ennek egyetlen oka volt. Rákosi Mátyás „leírt”, mert menetközben bebizonyosodott, nem tartozom az őt mindenben hűen kiszolgálók közé. Ugyanis meg mertem bírálni a vezetési gyakorlatát, engedélyének kikérése nélkül kinyitattam a budapesti PB kapuját mindenki előtt, és kezdeményeztem a munkásmozgalom önzetlenül dolgozott öreg tagjainak erkölcsi és politikai megbecsülését akkor, amikor Rákosi Mátyás „tizenkilenceseknek”, „szektásoknak”, „jobboldali szociáldemokratáknak” bélyegezte meg őket. Nem mentem el – hívása ellenére – a lakására szilveszterezni 1953. december 31-én. Gerő Ernő szerint tüntettem a proletársággal, mert nem azonosultam az életmódjukkal, a fényűzésükkel, a vezetési stílusukkal. Egyszerűen „kilógtam” a sorból. Meg azzal is, hogy érdeklődni merem egy általam jól ismert kispesti párttag szerintem jogtalan letartóztatásának okai felől. Mindez több volt a soknál ahhoz, hogy valaki Rákosi Mátyás mellett a Politikai Bizottság tagja lehessen, maradjon.
3. Megérne talán egy „misét” annak közlése is, miért követelte szinte az egész ország Nagy Imrét másodszer a miniszterelnöki székbe 1956. október 23-a előtt, és október 23-án.